

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΗΣ

Δημήτρης Α. Κατσορίδας, υποψήφιος διδάκτωρ στο
Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Παν/μιο Αιγαίου

1. Οι αλλαγές στην αγορά εργασίας και οι επιπτώσεις τους στα συνδικάτα. Το διεθνές πλαίσιο¹

Είναι πλέον γεγονός αναμφισβήτητο ότι η μη ύπαρξη σταθερής εργασίας, η αποκέντρωση της παραγωγής, η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, η επίθεση κατά του κράτους πρόνοιας, η εξατομίκευση των εργασιακών σχέσεων και η συμπίεση των αμοιβών έχουν ως αποτέλεσμα την ένταση της ανασφάλειας για τους εργαζομένους, η οποία, σε συνδυασμό με την αύξηση της ανταγωνιστικότητας μεταξύ τους, καθιστά πιο δύσκολη τη διάθεση για συλλογική δράση.

Ταυτόχρονα, οι αλλαγές στη σύνθεση του εργατικού δυναμικού, η υποχώρηση της απασχόλησης στη μεταποίηση και στις χειρωνακτικές δραστηριότητες, η ανάπτυξη της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα της οικονομίας, η αύξηση της ανεργίας και της επισφαλούς απασχόλησης, καθώς επίσης οι διαχωρισμοί και οι διαστρωματώσεις στο εσωτερικό της εργατικής τάξης, δημιουργούν δυσκολίες στην κατεύθυνση της ενοποίησης και οργάνωσής της στα συνδικάτα.

Έτσι, οι εξελίξεις και οι αλλαγές που δρομολογούνται στο χώρο των εργασιακών σχέσεων ασκούν σοβαρές επιδράσεις και συμβάλλουν με το δικό τους τρόπο στην κρίση που βιώνουν τα συνδικάτα. Κρίση, που, ενώ κύριο σύμπτωμά της είναι η αποσυνδικαλιστικοποίηση², επικεντρώνεται, κυρίως, στην αδυναμία των συνδικάτων να απαντήσουν

1. Για περισσότερα σχετικά μ' αυτό βλ. το κείμενο των Ν. Γραμματικού, Δ. Κατσορίδα, Γ. Κολλιά, με γενικό τίτλο «Οι επιπτώσεις της "παγκοσμιοποίησης" στον κόσμο της εργασίας», περιοδικό *Ενημέρωση* (έκδοση του ΙΝ.Ε/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ), Ιούλιος-Αύγουστος 2000, τεύχ. 61-62.

2. Σχετικά με την κρίση του συνδικαλιστικού κινήματος βλ. Θ. Τσακίρης, «Συνδικάτα και εργασιακές σχέσεις. Από την κρίση στην αποσυνδικαλιστικοποίηση», στο συλλογικό τόμο με τίτλο *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2004. Εκλογές, κόμματα, ομάδες συμφερόντων. Χώρος και κοινωνία* (επιμ. Χριστόφορος Βερναρδάκης), εκδόσεις Σαββάλας.

στις προκλήσεις που τίθενται από τις αλλαγές που συντελούνται στην αγορά εργασίας, καθώς και στην αδυναμία τους να εκπροσωπήσουν τον «τύπο» του εργαζομένου που απασχολείται «ευέλικτα»³. Παράλληλα, η απειλή εκ μέρους των πολυεθνικών επιχειρήσεων για μετακίνησή τους σε άλλες χώρες εντείνει τη μείωση των συνδικαλιστικών διεκδικήσεων και υπονομεύει τις συνθήκες ανάπτυξης συλλογικής διαπραγμάτευσης.

Όσον αφορά τα μεγάλα ποσοστά ανεργίας, είναι γεγονός ότι αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες της μείωσης της δύναμης των συνδικάτων να προστατεύσουν τα μέλη τους και να οργανώσουν καινούργια. Αυτό συμβαίνει, κυρίως, γιατί τα ίδια τα συνδικάτα δείχνουν αδυναμία να εκπροσωπήσουν το τμήμα αυτό του εργατικού δυναμικού που παραμένει άνεργο, με εξαίρεση το Βέλγιο, τη Φινλανδία, τη Δανία και τη Σουηδία⁴ (βλ. και Πίν. 1). Για παράδειγμα, στη Σουηδία και τη Δανία από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 η συνδικαλιστική πυκνότητα αυξήθηκε χάρη στην επιτυχημένη εκστρατεία των συνδικάτων που προσέλκυσαν στις τάξεις τους γυναίκες, καθώς και μέλη από τον τομέα των υπηρεσιών. Από την άλλη, το θεσμικό πλαίσιο των συνδικάτων στις εν λόγω χώρες αποδεικνύεται εξίσου ισχυρός παράγοντας στην αύξηση ή τουλάχιστον στη διατήρηση των ποσοστών των συνδικαλισμένων εργαζομένων, καθώς αυτά διαχειρίζονται τα κεφάλαια για παροχή επιδομάτων εργασίας, με αποτέλεσμα οι άνεργοι να παραμένουν εγγεγραμμένοι στα αρχεία των μελών των συνδικάτων⁵.

Σε παλαιότερη έκθεση του ΟΟΣΑ σχετικά με τις προοπτικές της απασχόλησης, που δημοσιεύτηκε στις 18/7/1991, φαίνεται ότι, ενώ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 προστέθηκαν 14.000.000 νέα μέλη⁶ στα ήδη 78.000.000 μέλη που είχαν απογραφεί στα τέλη της δεκαετίας του 1960, αντίθετα, κατά τη δεκαετία του 1980, τα συνδικάτα έχασαν 5.000.000 μέλη. Μάλιστα, ανάμεσα στις 24 χώρες του ΟΟΣΑ, η Γαλλία, οι ΗΠΑ και η Αγγλία γνώρισαν τη μεγαλύτερη πτώση. Επί πλέον, η έκθεση του ΟΟΣΑ διευκρινίζει ότι οι δύο στους πέντε συνδικαλισμένους εργαζομένους ανήκουν στο δημόσιο τομέα, κάτι το οποίο υπονοεί ότι ο συνδικαλισμός στον ιδιωτικό τομέα έχει υποχωρήσει σε μεγάλο βαθμό (τα στοιχεία αναφέρονται στο Η. Ιωακείμογλου, 1993).

3. Βλ. και Ν. Παλαιολόγος, «Από την παράδοση... στην ανάγκη για μεταρρύθμιση: Κριτικές σκέψεις πάνω στη δομή και τη λειτουργία του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος», στο συλλογικό τόμο *ΕΡΓΑΣΙΑ 2002*, του Ινστιτούτου Αστικού Περιβάλλοντος και Ανθρώπινου Δυναμικού του Παντείου Πανεπιστημίου, σσ. 283-284.

4. Γ. Κουζής, «Το Συνδικαλιστικό Κίνημα και οι Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη», στο Θ. Σακελλαρόπουλος (επιμέλεια), *Η Μεταρρύθμιση του Κοινωνικού Κράτους*, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 1999, σσ. 278-279.

5. Οι πληροφορίες για τη συνδικαλιστική πυκνότητα στη Σουηδία και τη Δανία αναφέρονται στο Θ. Τσακίρης, «Συνδικάτα και εργασιακές σχέσεις. Από την κρίση στην αποσυνδικαλιστικοποίηση», στο συλλογικό τόμο με τίτλο: *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2004. Εκλογές, κόμματα, ομάδες συμφερόντων. Χώρος και κοινωνία* (επιμ. Χριστόφορος Βερναρδάκης), εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2005, σελ. 406.

6. Σ' αυτά δεν έχουν υπολογιστεί οι εργαζόμενοι της Ισπανίας, της Ελλάδας και της Πορτογαλίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Μεταβολές της πυκνότητας των συνδικαλισμένων στο
σύνολο του εργατικού δυναμικού από το 1950-2000 (%)

Χώρα	1950	1955	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000*
Αυστρία	61	64	63	62	56	58	58	46	43	39,8
Βέλγιο	37	-	-	40	53	57	54	51	53	-
Γαλλία	33	21	19	21	23	17	15	10	9	9,1
Γερμανία**	36	38	38	38	37	41	39	33	28,9	29
Δανία	53	59	63	64	67	80	73	71	82	87,5
Ελλάδα***	-	-	-	36	-	37	37	34	24,3	-
Ηνωμένο Βασίλειο	44	45	43	49	52	55	49	39	32	29
Ιρλανδία	37	-	-	53	55	57	56	50	38	-
Ισπανία	-	-	-	-	30	14	14	17	15	15
Ιταλία	45	43	29	38	43	54	51	39	39	35,4
Ολλανδία	43	41	40	40	38	35	29	25	26	27
Πορτογαλία	-	-	-	59	52	59	52	32	32	-
Σουηδία	67	71	68	73	75	88	92	82	83	79
Φινλανδία	34	33	42	51	67	70	69	72	81	-
ΗΠΑ****				25,9		20,2		15,6	14,2	13,5
Ιαπωνία				34,5		30,3		25,4		21,5

Πηγή: Ευρωπαϊκό Δελτίο Πληροφοριών Συνδικαλιστικών Οργανώσεων των Εργαζομένων, τεύχ. 1, 1998.

* Τα στοιχεία για το έτος 2000 προέρχονται από το Ινστιτούτο Γερμανικής Οικονομίας (Κολονία) και τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας. Αναφέρεται στον *Κόσμο του Επενδυτή*, 13-14/3/2004, σελ. 16. Παρ' ότι τα ποσοστά προέρχονται από διαφορετικές πηγές, εντούτοις τα παραθέτουμε διότι οι αποκλίσεις μεταξύ τους είναι μικρές και κατά τη γνώμη μας δεν δημιουργούν πρόβλημα όσον αφορά τις μεταβολές στη συνδικαλιστική πυκνότητα.

** Τα ποσοστά που αναφέρονται στη Γερμανία αφορούν το δυτικό τμήμα της χώρας.

*** Το ποσοστό του έτους 1995 προέρχεται από τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (δες Πίν. 2).

**** Για τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία, τα ποσοστά των ετών 1970 και 1980 προέρχονται από το Lange & Scruggs (1998), *Where Have All the Members Gone? Union Density in the Era of Globalization*, σελ. 5, ενώ για τα έτη 1990, 1995 και 2000 τα ποσοστά προέρχονται από το Ινστιτούτο Γερμανικής Οικονομίας (Κολονία) και τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (βλ. *Κόσμος του Επενδυτή*, 13-14/3/2004, σελ. 16). Αν και τα ποσοστά προέρχονται από διαφορετικές πηγές και άρα υπάρχει ο κίνδυνος να έχουν σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ τους, ο λόγος που τα παραθέτουμε είναι διότι δεν βρήκαμε κάποια πηγή που να παρουσιάζει τη διαχρονική εξέλιξη της συνδικαλιστικής πυκνότητας στις εν λόγω χώρες.

Σε μεταγενέστερη Έκθεση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ) σχετικά με την Παγκόσμια Απασχόληση⁷ αναφέρεται ότι η συμμετοχή στα συνδικάτα μειώθηκε κατά πολύ τη δεκαετία 1985-1995, πέφτοντας στο 20% των εργαζομένων σε 48 από τις 92 χώρες που εξετάστηκαν. Το 1995 από τα 164 εκατομμύρια των εργαζομένων μόνο 1,3 εκατομμύριο ανήκε σε κάποιο συνδικάτο και μόνο σε 14 από τις 92 χώρες που εξετάστηκαν το ποσοστό της συμμετοχής των εργαζομένων στα συνδικάτα ξεπερνούσε το 50% του συνολικού εργαζόμενου πληθυσμού της κάθε χώρας. Την ίδια ώρα ένας μεγάλος αριθμός εργαζομένων αποτελεί ανειδίκευτο και άνεργο εργατικό δυναμικό, που βιώνει καθημερινά την ανασφάλεια που δημιουργούν οι αναδιαρθρώσεις, η οποία (ανασφάλεια) εντείνεται ακόμη περισσότερο λόγω του περιορισμού των αναδιανεμητικών λειτουργιών του κράτους. Είναι χαρακτηριστικό ότι ένα από τα πιο ευέλικτα εργατικά δυναμικά, το αμερικάνικο, είχε το μικρότερο ποσοστό συμμετοχής στα συνδικάτα και τη μεγαλύτερη μείωση της συμμετοχής (21%) τη δεκαετία 1985-1995⁸.

Επί πλέον, η Έκθεση για την Παγκόσμια Απασχόληση δείχνει ότι σε χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία η μείωση της δύναμης των συνδικάτων ήταν και αποτέλεσμα της εξασθένησης της νομικής κατοχύρωσης και προστασίας των συνδικάτων και των εργαζομένων, καθώς και της εξασθένησης της θεσμικής αναγνώρισης των εκπροσώπων των εργαζομένων.

Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με ενδογενείς παράγοντες και αδυναμίες των συνδικάτων, που σχετίζονται με τα ζητήματα δημοκρατικής και οργανωτικής συγκρότησής τους, με τη μείωση της συνδικαλιστικής πυκνότητας, καθώς και με το περιεχόμενο της δράσης τους, συνθέτουν αυτό που όλοι αναγνωρίζουν ως κρίση του συνδικαλιστικού κινήματος.

Τέλος, η μείωση της δύναμης και της αποτελεσματικότητας των συνδικάτων οφείλεται και στην υποχώρηση των κινημάτων που θα πρόσφεραν στο εργατικό κίνημα τη δυνατότητα προβολής διεκδικήσεων μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο.

2. Η συνδικαλιστική πυκνότητα στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ

Όσον αφορά τη συνδικαλιστική πυκνότητα στις χώρες της Δύσης διαπιστώνεται σημαντική μείωση της δύναμης των συνδικάτων από το 1980 και μετά (Πίν. 1). Εκτός της Δανίας και της Φινλανδίας, όπου σημειώθηκε αύξηση του αριθμού των συνδικαλισμένων, σε όλες τις άλλες χώρες υπήρξε μείωση.

Η προαναφερθείσα αρνητική εξέλιξη επιβεβαιώνεται και από έκθεση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ), η οποία ναι μεν περιέχει στοιχεία μόνο για το 1995, όμως ταυτόχρονα παρουσιάζει την αλλαγή στα ποσοστά, αναφερόμενη στις αλλαγές που καταγράφηκαν στη δεκαετή περίοδο 1985-1995 (Πίν. 2).

7. International Labour Organization, ILO Highlights Global Challenge to Trade Unions, ([ILO/ 97/ 28] μέσω Internet, <http://ilo.org>, Geneva: International Labour Office, 4/ 11/ 1997).

8. Για περισσότερα βλ. και τον Πίν. 1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

	A	B	Γ
Χώρα	Συνδικαλιστική πυκνότητα (1995)	Ποσοστιαία μεταβολή (1985-95)	Ποσοστιαία μεταβολή (1993-2003)*
Αυστρία	41,2%	-19,2%	-
Σουηδία	91,1%	+8,7%	-7,2%
Δανία	80,1%	+2,3%	+1,7%
Φινλανδία	79,3%	+16,15	+2,6
Γερμανία	28,9%	-17,6%	-23,9%
Γαλλία	9,1%	-37,2%	-**
Ελλάδα	24,3%	-33,8%	-11,4%***
Ισπανία	18,6%	+62,1%	****
Πορτογαλία	25,6%	-50,2%	+1,3%
Ισλανδία	83,3%	+6,3%	-
Ιταλία	44,1%	-7,4%	+6,3%
Μάλτα	65,1%	-35,8%	+17,6%
Ολλανδία	25,6%	-11,0%	-
Νορβηγία	-	+3,6%	+13,1%
Ελβετία	22,5%	-21,7%	-
Ην. Βασίλειο	32,9%	-27,7%	-

Πηγή: ΔΟΕ

*Πηγή: EIRO (Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Εργασιακών Σχέσεων)

** Στη Γαλλία υπάρχει αύξηση τόσο της CGT (+4,5%), όσο και της CFDT (+44%).

*** Τα στοιχεία για την Ελλάδα πρέπει να τα δούμε με επιφύλαξη, διότι από το 1998 και μετά υπάρχει αύξηση του αριθμού των συνδικαλισμένων στη ΓΣΕΕ και την ΑΔΕΔΥ. Για παράδειγμα, αν λάβουμε ως βάση υπολογισμού το έτος 1992, κατά το οποίο έγιναν τα συνέδρια των δύο συνδικαλιστικών οργανώσεων και παρατηρήσουμε την εξέλιξη των συνδικαλισμένων μέχρι το 2001 ή το 2004 (δες πίν. 3, στήλη Γ), τότε έχουμε διαφορετικά αποτελέσματα του ποσοστού των συνδικαλισμένων από αυτά του EIRO.

**** Παρ' ότι στην Ισπανία δεν υπάρχουν πληροφορίες για τη CGT, εντούτοις επειδή όλες οι άλλες συνδικαλιστικές συνομοσπονδίες της χώρας παρουσιάζουν αύξηση του ποσοστού συνδικαλισμένων, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι υπάρχει συνολική αύξηση του ποσοστού των συνδικαλισμένων.

Συγκρίνοντας τους Πίνακες 1 και 2, παρατηρούμε ότι και στους δύο υπάρχει σημαντική αποδυνάμωση των συνδικάτων στις χώρες της Νότιας Ευρώπης. Οι μεγαλύτερες συνδικαλιστικές απώλειες σημειώθηκαν στην Πορτογαλία (-50,2%), τη Γαλλία (-37,2%), τη Μάλτα (-35%) και την Ελλάδα (-33,8%) (Πίν. 2)⁹.

Ωστόσο, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και ιδιαίτερα μετά τις απεργιακές κινητοποιήσεις στη Γαλλία το Δεκέμβριο του 1995, που έφεραν ξανά τα συνδικάτα στο προσκήνιο, φαίνεται να υπάρχει κάποια αντιστροφή όσον αφορά τη συμμετοχή των εργαζομένων σ' αυτά, η οποία, επί πλέον, συνοδεύεται από την αναβίωση των εργατικών διεκδικήσεων και την άρνηση από μεριάς των εργαζομένων να εξακολουθούν να επωμίζονται όλα τα οικονομικά βάρη (Πίν. 2, στήλη Γ)¹⁰. Από τα διαθέσιμα στοιχεία που υπάρχουν φαίνεται ότι εκτός από τη Γερμανία, τη Σουηδία και την Ελλάδα, που παρουσιάζουν μείωση του ποσοστού των συνδικαλισμένων, όλες οι άλλες χώρες σημειώνουν αύξηση.

3. Το ζήτημα της συνδικαλιστικής εκπροσώπησης στην Ελλάδα

3.1 Η συνδικαλιστική έκφραση

Τα ελληνικά συνδικάτα εκφράζονται μέσα από δύο μεγάλες συνδικαλιστικές οργανώσεις: τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ) και την Ανώτατη Διεύθυνση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων (ΑΔΕΔΥ). Η ΓΣΕΕ περιλαμβάνει τα συνδικάτα του ιδιωτικού και του ευρύτερου δημόσιου τομέα (ΔΕΚΟ) και η ΑΔΕΔΥ περιλαμβάνει τα συνδικάτα των δημοσίων υπαλλήλων του χώρου της δημόσιας διοίκησης. Η οργανωτική ενότητα των ελληνικών συνδικάτων συνδυάζεται με την παρουσία και τη συνύπαρξη, στο ίδιο συνδικάτο, διαφορετικών συνδικαλιστικών παρατάξεων. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των παρατάξεων είναι η στενή τους σύνδεση με τα κόμματα, τα οποία κατά κύριο λόγο εκπροσωπούνται στο ελληνικό Κοινοβούλιο, με αποτέλεσμα την κομματικοποίηση της συνδικαλιστικής ζωής.

Σε ό,τι αφορά τη συνδικαλιστική πυκνότητα στην Ελλάδα, διαπιστώνεται σημαντική

9. Όμως, όπου υπάρχει δράση υπάρχει και αντίδραση. Συγκεκριμένα, υπήρξαν περιπτώσεις σε χώρες όπου η αποδυνάμωση των συνδικάτων ήταν σημαντική, όπως για παράδειγμα στη Γαλλία και σε μικρότερο βαθμό στην Ιταλία ή την Ισπανία, να εμφανιστούν δίπλα σε αυτά σχηματισμοί (όπως τα νέα εργατικά συνδικάτα στη Γαλλία-SUD) ή συντονιστικά συνδικαλιστικά όργανα σε επαγγελματική ή κλαδική βάση, τα οποία αποτελούνται από μια ριζοσπαστική βάση και η οποία σε αρκετές περιπτώσεις φτάνει και σε έντονες μορφές πάλης. Οι συνδικαλιστικές ομοσπονδίες, οι ηγεσίες των οποίων σε αρκετές περιπτώσεις διακατέχονται από ένα γραφειοκρατικό πνεύμα επίλυσης των εργατικών προβλημάτων, έχουν θορυβηθεί από την άνοδο αυτών των νέων συνδικαλιστικών σχηματισμών και μορφών δράσης εξαιτίας του γεγονότος ότι αμφισβητείται ο ρόλος τους και αναζητούν κάποιες λύσεις.

10. Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με την κατάσταση του συνδικαλιστικού κινήματος σε ορισμένες χώρες της Ευρώπης και στις ΗΠΑ βλ. Δ. Κατσορίδας, «Ο κόσμος των συνδικάτων», περιοδικό *Ενημέρωση* (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ), Ιούνιος 2001, τεύχος 72.

διαφοροποίηση ανάμεσα στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα (Κουζής 1999). Συγκεκριμένα, στον ιδιωτικό τομέα το ποσοστό συνδικαλισμού δεν υπερβαίνει το 15%, ενώ, αντίθετα, στο δημόσιο τομέα, σε πολλές περιπτώσεις, υπερβαίνει το 90%. Οι λόγοι αυτής της έντονης διαφοροποίησης οφείλονται αφ' ενός στο ότι *στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας η εργοδοτική πλευρά έδειχνε πάντα εχθρική στάση στο συνδικαλισμό*, ενώ, αφ' ετέρου, η διόγκωση της ανεργίας, καθώς επίσης και η επιφυλακτική στάση που έχουν οι έλληνες εργαζόμενοι στα συνδικάτα συνετέλεσαν στην περιορισμένη ανάπτυξη του συνδικαλισμού στον εν λόγω τομέα. Αντίθετα, ο υψηλός δείκτης συνδικαλισμού στο δημόσιο τομέα οφείλεται στην εργασιακή ασφάλεια που αισθάνονται οι μισθωτοί αυτού του τομέα εξαιτίας της μονιμότητας στην απασχόληση. Γενικά, ο αριθμός των εργαζομένων που ανήκουν στα συνδικάτα (ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ) είναι 739.300 μέλη, από τα οποία η ΓΣΕΕ έχει 450.200 μέλη (υπολογίζουμε τα *ψηφίσαντα*, σύμφωνα με τα στοιχεία του 32ου Συνεδρίου της ΓΣΕΕ, το Μάρτιο του 2004) και η ΑΔΕΔΥ 289.100 μέλη, σύμφωνα με τα στοιχεία του 32ου Συνεδρίου της, το 2004.

Τέλος, η οργανωτική διάσπαση της ενότητας της εργατικής τάξης με την πολυπλοκότητα των ευρωπαϊκών συνδικαλιστικών οργανώσεων σε εθνικό επίπεδο, παρ' ότι αποτελεί αρνητικό παράγοντα για την αποτελεσματική παρέμβασή τους και την προώθηση των εργατικών συμφερόντων, εντούτοις δεν αποτελεί πανάκεια. Κι αυτό διότι υπάρχουν περιπτώσεις, όπως η Ελλάδα, *«...όπου η οργανωτική ενότητα δυναμιτίζεται σε σημαντικό βαθμό στην πράξη, όταν αδυνατεί να συνδυαστεί με την ουσιαστική και δυναμική σύνθεση των διαφορετικών απόψεων. Στον αντίποδα, στις χώρες που το συνδικαλιστικό κίνημα χαρακτηρίζεται από οργανωτικό πλουραλισμό, είτε μπορεί να ωθείται σε πλήρη κατακερματισμό και δραματική απομαζικοποίηση, με ακραίο το παράδειγμα της Γαλλίας..., είτε να χαρακτηρίζεται, παρά τη διάσπασή του, από υψηλό βαθμό συνεργασίας και συντονισμού δράσης, με αποκορύφωμα τη βελγική εμπειρία...»*. (Κουζής 1999, 268).

3.2 Η κρίση εμπιστοσύνης

Όπως ήδη είπαμε, κατά την περίοδο μετά το 1980 υπήρξε μια σημαντική *μείωση* της δύναμης των συνδικάτων και ιδιαίτερα στις χώρες της Νότιας Ευρώπης (Πορτογαλία, Γαλλία, Μάλτα, Ελλάδα).

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, υπάρχει μια *αλλαγή* στο ποσοστό συνδικαλισμένων, η οποία δείχνει μια πτώση της τάξης του 33,8% κατά τη δεκαετή περίοδο 1985-1995 (Πίν. 2).

Σύμφωνα, λοιπόν, με τις προαναφερθείσες έρευνες, φαίνεται ότι στο σύνολο των εργαζομένων το ποσοστό των μισθωτών που είναι μέλη συνδικαλιστικών οργανώσεων (ή αλλιώς η συνδικαλιστική πυκνότητα) είναι από τα χαμηλότερα στην Ευρώπη (1995: 24,3%). Βέβαια, αν λάβουμε υπόψη και τον αριθμό των συνδικαλισμένων στην ΑΔΕΔΥ, η οποία καλύπτει το χώρο των δημοσίων υπαλλήλων, τότε έχουμε μια *σημαντική διαφοροποίηση* με τα στοιχεία που παρουσιάζουν οι διεθνείς οργανισμοί όσον αφορά τη συνδικαλιστική πυκνότητα στην Ελλάδα. Αυτό συμβαίνει διότι τα ποσοστά που παρουσιάζουν

οι εν λόγω οργανισμοί, στα οποία φαίνεται ότι στην Ελλάδα υπάρχει πολύ χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα, πιθανόν να λαμβάνουν υπόψη μόνο τα στοιχεία των συνδικαλισμένων που είναι στη δύναμη της ΓΣΕΕ, παραβλέποντας το ποσοστό των συνδικαλισμένων στην ΑΔΕΔΥ, ή δεν έχουν επαρκή εικόνα, όπως το EIRO, για τον αριθμό των συνδικαλισμένων μισθωτών από το 1998 και μετά.

Παρ' όλ' αυτά, η πλειονότητα των μισθωτών εξακολουθεί να παραμένει έξω από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις στη χώρα μας.

Όμως, για να μπορέσουμε να δούμε την πραγματική δύναμη των συνδικάτων στην Ελλάδα, θα πρέπει κατ' αρχήν να υπολογίσουμε την αριθμητική εξέλιξη της εργατικής τάξης. Θα αξιοποιήσουμε γι' αυτό τα στοιχεία των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) των ετών 1989-2001. Αποφύγαμε την προ του 1989 επεξεργασία, διότι οι υπολογισμοί γίνονταν με διαφορετικό τρόπο και ως εκ τούτου παρουσιάζεται ασυνέχεια στις χρονολογικές σειρές.

Όπως φαίνεται από τον Πίν. 3, από το 1989 μέχρι το 2001, ενώ όλα τα στοιχεία δείχνουν ότι η εργατική τάξη αυξάνεται (βλ. στήλες Α, Β, Θ), το ποσοστό των συνδικαλισμένων (σε ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ), δηλαδή η συνδικαλιστική πυκνότητα –με όποιο τρόπο κι αν γίνουν οι υπολογισμοί–, μειώνεται συνεχώς (βλ. στήλες Δ, Ε, Ι).

Αν, μάλιστα, λάβουμε υπόψη κάποιες επί πλέον εκτιμήσεις που προσπαθούν να υπολογίσουν κατά προσέγγισιν το *πραγματικό μέγεθος* της εργατικής τάξης στην Ελλάδα¹¹, και όπως αυτό φαίνεται πάλι στον Πίν. 3, τότε προκύπτουν τα εξής ενδιαφέροντα αποτελέσματα: Με βάση τους υπολογισμούς της στήλης Δ ή της Ε, η συνδικαλιστική πυκνότητα το 1989 ήταν 40,7% και 43,3% αντίστοιχα, ενώ το 2001 κινούνταν στα επίπεδα του 30% περίπου. Φαίνεται, λοιπόν, ότι το ποσοστό των συνδικαλισμένων μειώνεται συνεχώς την περίοδο 1989-2001, όπως ήδη είπαμε, παρουσιάζοντας απώλειες της τάξης του 12% περίπου, χωρίς να υπολογίζονται οι άνεργοι και οι αλλοδαποί στη δύναμη της εργατικής τάξης.

Όμως, στηριζόμενοι στους υπολογισμούς της στήλης Ι, φαίνεται ότι οι απώλειες που αφορούν τη συνδικαλιστική πυκνότητα με βάση το *πραγματικό μέγεθος της εργατικής τάξης* στην Ελλάδα (στήλη Θ) είναι της τάξης του 16%. Έτσι, με βάση αυτούς τους υπολογισμούς, οι οποίοι λαμβάνουν επί πλέον υπόψη τον αριθμό των ανέργων και των αλλοδαπών, η συνδικαλιστική πυκνότητα του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος κινείται το 2001 στο επίπεδο του 24% (1989: 40%)¹².

11. Για περισσότερα σχετικά με το πώς υπολογίζεται το πραγματικό μέγεθος της εργατικής τάξης στην Ελλάδα βλ. Δ. Κατσορίδας, «Μεταβολές στην ταξική δομή: Η σύνθεση της εργατικής τάξης στην Ελλάδα», εισήγηση στο 9ο Επιστημονικό Συνέδριο του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα με θέμα, *Κοινωνική Αλλαγή στη Σύγχρονη Ελλάδα (1980-2001)*, στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, την περίοδο 9-12 Απριλίου 2003. Έχει δημοσιευτεί στον τόμο πρακτικών του Συνεδρίου.

12. Σύμφωνα με ορισμό που παραθέτει ο Θ. Τσακίρης *ό.π.* (σημ. 4), σελ. 402, «"Συνδικαλιστική πυκνότητα" είναι ο λόγος του αριθμού των συνδικαλισμένων προς το σύνολο των εργαζομένων ενός κλάδου ή του συνόλου του εργατικού δυναμικού». Αντίθετα, εμείς πήραμε ως βάση υπολογισμού της συνδικαλιστικής πυκνότητας όχι το σύνολο του εργατικού δυναμικού, αλλά το σύνολο των μισθωτών (στήλη Α), καθώς επίσης την πραγματική μισθωτή εργασία (στήλη Β).

Όλα τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από άλλα επιπρόσθετα στοιχεία, τα οποία δείχνουν ότι το 65,6% των εργαζομένων δεν είναι μέλη κάποιου σωματείου (το 1995, το 64,6% των εργαζομένων βρισκόταν εκτός συνδικάτων), ενώ μόνο το 8,2% είναι μέλη επιχειρησιακού σωματείου και το 21,8% στον επαγγελματικό κλάδο που ανήκουν (ΓΣΕΕ, 2000).

Πιο αναλυτικά, από τα 2.848.000 άτομα που ανήκουν στη δύναμη της εργατικής τάξης (Πίν. 3, στήλη Θ), μόνο 680.300 (24%) είναι τα μέλη των συνδικάτων, εκ των οποίων τα 422.500 είναι αυτά που ανήκουν στη δύναμη της ΓΣΕΕ (τα ψηφίσαντα φυσικά μέλη, σύμφωνα με τα στοιχεία του 30ού Συνεδρίου της ΓΣΕΕ το 2001) και τα 257.787 στην ΑΔΕΔΥ, όπως φαίνεται από τα στοιχεία του 31ου Συνεδρίου της, το 2001.

Αυτό που παρατηρούμε στα στοιχεία του Πίν. 3 είναι ότι από το 1989 μέχρι το 1998 μειώνεται συνεχώς ο αριθμός των συνδικαλισμένων μισθωτών, χάνοντας τα συνδικάτα 109.500 μέλη περίπου (1989: 766.500 άτομα τα μέλη των συνδικάτων – 1998: 657.000 άτομα). Όμως, παρ' ότι από το 1998 μέχρι το 2004 ο αριθμός των συνδικαλισμένων μισθωτών αυξάνεται συνεχώς (2001: 680.300 άτομα και 2004: 739.300 άτομα), πλησιάζοντας το 2004 στα επίπεδα του 1989, εντούτοις η συνδικαλιστική πυκνότητα εξακολουθεί να μειώνεται από 40,7% το 1989 σε 29,2% το 1998 και σε 27% το 2004, χωρίς να υπολογίζονται οι άνεργοι και οι αλλοδαποί (Πίν. 3, στήλη Γ και Δ).

Πιο αναλυτικά, η ΓΣΕΕ και η ΑΔΕΔΥ μαζί έχουν, όπως ήδη είπαμε, 739.300 μέλη, από τα οποία η ΓΣΕΕ έχει 450.200 μέλη (τα φυσικά ψηφίσαντα), και η ΑΔΕΔΥ 289.100 μέλη, σύμφωνα με τα στοιχεία του 32ου Συνεδρίου τους του ίδιου έτους. Κατά συνέπεια, *η βασική αιτία της συνεχούς μείωσης της συνδικαλιστικής πυκνότητας οφείλεται στο γεγονός ότι σ' όλη την εν λόγω περίοδο αυξάνεται ταυτόχρονα και ο αριθμός των μισθωτών*¹³.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από τα προαναφερθέντα στοιχεία είναι ότι τα συνδικάτα συσπειρώνουν μόνο μια περιορισμένη μερίδα της εργατικής τάξης, κατά κύριο λόγο τους εργαζομένους στον δημόσιο και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα (ΔΕΚΟ). Αντιθέτως, η πλειονότητα του κόσμου της εργασίας στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας δεν περιλαμβάνεται στις γραμμές τους, γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι *η πλειονότητα της εργατικής τάξης εξακολουθεί να παραμένει έξω από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις στη χώρα μας*.

Ο κίνδυνος που εγκυμονεί μια τέτοια κατάσταση είναι να φαίνονται τα συνδικάτα απόμακρα για τους εργαζομένους, ιδιαίτερα για όσους εργάζονται στη μαύρη εργασία και

Ιδιαίτερα, όμως, δώσαμε έμφαση στο πραγματικό μέγεθος της εργατικής τάξης (στήλη Θ) ως βάση υπολογισμού της συνδικαλιστικής πυκνότητας, διότι θεωρούμε ότι βρίσκεται, με βάση τις προσεγγίσεις μας, πιο κοντά στην πραγματικότητα.

13. Ο λόγος που δεν προβαίνουμε σε υπολογισμούς το 2004 όσον αφορά την πραγματική συνδικαλιστική πυκνότητα (στήλη Ε) και τη συνδικαλιστική πυκνότητα με βάση το πραγματικό μέγεθος της εργατικής τάξης (στήλη Ι) είναι διότι δεν μας επαρκούν τα στοιχεία που διαθέτουμε. Ωστόσο, μπορούμε να υποθέσουμε ότι και με βάση αυτούς τους υπολογισμούς η συνδικαλιστική πυκνότητα θα βαίνει μειούμενη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Έτος	Α Σύνολο Μισθωτών ⁽¹⁾	Β Πραγματική μισθωτή εργασία ⁽²⁾	Γ Συνδικαλισμένοι μισθωτοί σε ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ ⁽³⁾	Δ Συνδικαλιστική πυκνότητα (Δ=Γ/Α)	Ε Πραγματική συνδικαλιστική πυκνότητα (Ε=Γ/Β)	Ζ Ανεργία ⁽⁴⁾	Η Αλλοδαποί ⁽⁵⁾	Θ Πραγματικό μέγεθος της εργατικής τάξης στην Ελλάδα (Θ=Β+Ζ+Η)	Ι Συνδικαλιστική πυκνότητα με βάση το πραγματικό μέγεθος της εργατικής τάξης (Ι=Γ/Θ)
1989	1.884.698	1.770.000	766.500(898.900)	40,7% (47,7%)	43,3% (50,8%)	296.000(142.968)	-	1.912.968	40% (47%)
1992	1.935.943	1.817.000	717.800(826.900)	37,1% (42,7%)	39,5% (45,5%)	350.000(172.900)	-	1.989.900	36% (41,5%)
1995	2.058.789	1.957.321	654.600(781.000)	31,8% (38%)	33,4% (39,9)	425.000(217.600)	-	2.174.921	30% (36%)
1998	2.244.958	2.117.325	657.000(755.300)	29,2% (33,6%)	31% (35,7%)	478.500(255.519)	280.000	2.652.844	24,8% (28,5%)
2001	2.357.588	2.240.689	680.300(787.100)	28,8% (33,4%)	30,4% (35,1%)	444.700(254.368)	353.000	2.848.000	24% (27,6%)
2004	2.740.100	-	739.300(858.800)	27% (31,3%)	-	493.100(268.246)	390.759	-	-

(1) Ως βάση αναφοράς πήραμε τα έτη που έγιναν τα Συνέδρια της ΓΣΕΕ και της ΑΔΕΔΥ. Για τα έτη 1998-2004 χρησιμοποιούμε την ετήσια Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) που αφορά το δεύτερο τρίμηνο, ώστε να υπάρχει συμβατότητα με τις προηγούμενες ετήσιες ΕΕΔ, οι οποίες διεξάγονταν το ίδιο τρίμηνο. Επίσης, τα στοιχεία που χρησιμοποιούμε δεν είναι αναθεωρημένα, επειδή, μέχρι τη χρονική περίοδο που ετοιμαζόταν η εν λόγω εργασία, δεν ήταν ακόμη διαθέσιμα.

(2) Η πραγματική μισθωτή εργασία (στήλη Β) προκύπτει αν από το Σύνολο των Μισθωτών (στήλη Α) αφαιρεθούν τα διευθυντικά στρώματα και όσοι εργάζονται στους κατασταλτικούς μηχανισμούς.

(3) Άθροισμα των ψηφισάντων μελών των συνδικαλιστικών οργανώσεων που εκπροσωπήθηκαν στα Συνέδρια της ΓΣΕΕ και της ΑΔΕΔΥ. Οι αριθμοί που είναι σε παρένθεση είναι το άθροισμα των ψηφισάντων μελών της ΑΔΕΔΥ συν τα οικονομικώς τακτοποιημένα μέλη που υπάγονται στη δύναμη της ΓΣΕΕ και όχι τα ψηφίσαντα. Το ίδιο ισχύει και για τις παρενθέσεις που βρίσκονται στις στήλες Δ, Ε και Ι.

(4) Οι πρώτοι αριθμοί της στήλης Ζ είναι οι άνεργοι, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ. Όμως, η ανεργία που λαμβάνουμε υπόψη είναι αυτή που αντιστοιχεί στο ανάλογο ποσοστό της πραγματικής μισθωτής εργασίας των ετών που χρησιμοποιούμε (βλ. τους αριθμούς της στήλης Ζ που είναι σε παρένθεση). Για παράδειγμα, εφόσον το ποσοστό της πραγματικής μισθωτής εργασίας, το 2001, είναι 57,2%, που προκύπτει αν διαιρέσουμε την πραγματική μισθωτή εργασία (στήλη Β) με τον αριθμό του εργατικού δυναμικού του αντίστοιχου έτους (π.χ. το εργατικό δυναμικό το 2001 ήταν 3.917.500 άτομα), τότε και ο αριθμός των ανέργων που θα ληφθεί υπόψη θα πρέπει να είναι το ίδιο ποσοστό, ήτοι $444.700 \text{ άνεργοι} \times 0,572 = 254.368$ ο αριθμός των ανέργων που θα προστεθεί στην πραγματική μισθωτή εργασία, ώστε να φανεί με τη σειρά του το πραγματικό μέγεθος της εργατικής τάξης στην Ελλάδα.

(5) Τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στην εν λόγω στήλη τα παρουσιάζουμε με επιφύλαξη. Για παράδειγμα, το 1989, το 1992 και το 1995 δεν υπάρχουν αξιόπιστα στοιχεία, παρά το γεγονός ότι από τα εμπειρικά δεδομένα φαίνεται ότι αυξάνεται ο αριθμός των αλλοδαπών στην Ελλάδα (για περισσότερα βλ. τις έρευνες του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ). Αντίθετα, υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία από το 1998 και μετά, όταν για πρώτη φορά επιχειρήθηκε η συστηματική καταγραφή των αλλοδαπών με την διαδικασία την απόκτησης «Λευκής Κάρτας». Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ οι απασχολούμενοι αλλοδαποί, το 1998, ήταν μόνο 170.756 άτομα. Όμως, αν υπολογιστούν απ' όσους υπέβαλαν αίτηση για «Λευκή Κάρτα» (περίπου 371.000) οι 190.000 ήταν ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ και οι 90.000 ασφαλισμένοι στον ΟΓΑ ως εργάτες γης, τότε ο αριθμός τους ανέρχεται κατά πολύ περισσότερο (βλ. Χ. Μέγας, «Η πράσινη κάρτα στο μικροσκόπιο:», περιοδικό *Έκφραση*, Μάρτιος 1999, τεύχος 12. Επίσης, Τζένη Καβουνίδη, Χαρακτηριστικά μεταναστών: το ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2002). Για το 2001, η Απογραφή Πληθυσμού κατέγραψε 797.093 αλλοδαπούς. Από αυτούς οι 392.000, περίπου, απασχολούνταν. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το 90% βρίσκεται κυρίως στη μισθωτή απασχόληση, τότε προκύπτει και ο ανάλογος αριθμός του πίνακα (για περισσότερα, βλ. Γ. Κρητικίδης, «Η μετανάστευση στην Ελλάδα», περιοδικό *Ενημέρωση*, Μάρτιος 2004, τεύχ. 104). Όσον αφορά τα στοιχεία του 2004, η έρευνα του ΕΚΚΕ δείχνει ότι οι ασφαλισμένοι αλλοδαποί ανέρχονται σε 400.464 άτομα. Αν αφαιρέσουμε από αυτούς τους 346.070, οι οποίοι το 2003 ήταν ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ, και άλλους 44.689, οι οποίοι το Νοέμβριο του 2004 ήταν ασφαλισμένοι στον ΟΓΑ, τότε προκύπτει ο αριθμός τους για το 2004 (για περισσότερα βλ. Μ. Γαλανόπουλου, «Οι μετανάστες στηρίζουν τα ασφαλιστικά ταμεία», *Η Αυγή*, 16/2/2005).

γενικά στις άτυπες μορφές απασχόλησης και δεν είναι ενταγμένοι σ' αυτά, επειδή στα μάτια τους φαντάζουν ότι εκπροσωπούν τα συμφέροντα μόνο μιας συγκεκριμένης κατηγορίας της εργατικής τάξης και μάλιστα μειοψηφικής.

Παρ' όλ' αυτά, τα συνδικάτα δεν παύουν να αποτελούν μια ιστορική κατάκτηση για την εργατική τάξη, διότι είναι το εργαλείο μέσω του οποίου οι εργαζόμενοι οργανώνουν τη συλλογική τους διαπραγμάτευση. Ιδιαίτερα σε ορισμένους τομείς της οικονομίας ο ρόλος των μισθωτών, εξαιτίας της θέσης που κατέχουν, είναι αποφασιστικής σημασίας όχι μόνο για τη λειτουργία της μονάδας στην οποία απασχολούνται, αλλά και για την εύρυθμη λειτουργία ολόκληρου του παραγωγικού συστήματος μιας χώρας. Για παράδειγμα, οι εργαζόμενοι σε τράπεζες ή στις τηλεπικοινωνίες ή/ και στην παροχή ηλεκτρικού ρεύματος βρίσκονται σε τομείς-κλειδιά της οικονομίας. Υπό αυτή την έννοια η επαγγελματική τους ένταξη, η οποία τους καθιστά σε πλεονεκτική θέση, αυξάνει και τη διαπραγματευτική ισχύ των συνδικάτων στους προαναφερθέντες τομείς της οικονομίας.

Παρ' ότι, λοιπόν, οι εργαζόμενοι φαίνεται να είναι απομακρυσμένοι από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις, εντούτοις δεν αδιαφορούν για τα συνδικάτα. Απεναντίας, θεωρούν απαραίτητη και αναγκαία τη δημιουργία σωματείων στους χώρους εργασίας (54,5%), δηλώνοντας παράλληλα ότι τα συνδικάτα είναι απαραίτητα (85%)¹⁴.

4. Οι αιτίες της αποδυνάμωσης των συνδικάτων

Σύμφωνα με έρευνες (ΔΗΜΕΛ, 1989-1990, ΓΣΕΕ/V-PRC, 1995 και 2000)¹⁵, ως βασικοί λόγοι της χαμηλής συνδικαλιστικής πυκνότητας αναφέρονται οι εξής:

Ι. Η έλλειψη σωματείου στους χώρους εργασίας, κατά κύριο λόγο του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας και ιδιαίτερα στις μικρές επιχειρήσεις, έχει ως συνέπεια να καθίσταται αντικειμενικά δύσκολη η συνδικαλιστική δραστηριότητα. Η κατάσταση που επικρατεί είναι δραματική: εργοδοτική τρομοκρατία, υποχώρηση και στα πιο στοιχειώδη εργασιακά και συνδικαλιστικά δικαιώματα, εργοδοτικός συνδικαλισμός, απομαζικοποίηση, λίγες έως ανύπαρκτες διαδικασίες κ.λπ. είναι ορισμένα από τα στοιχεία που συνθέτουν το παζλ των προβλημάτων του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος. Όσον αφορά το πρόβλημα της συνδικαλιστικής πυκνότητας στις μικρές επιχειρήσεις εντείνεται, επί πλέον, και από τη μεγάλη διασπορά αυτών των επιχειρήσεων που δυσκολεύει τα συνδικάτα να τις προσεγγίσουν και από το μικρό αριθμό των απασχολούμενων σε αυτές. Αν μάλιστα λάβουμε

14. Μάλιστα, οι εργαζόμενοι θεωρούν τα συνδικάτα ως τους πιο αποτελεσματικούς φορείς για την προώθηση των συμφερόντων τους (60,6%), τη στιγμή που στα κόμματα το αντίστοιχο ποσοστό φτάνει μόλις το 7,4%, ενώ ένα 27,1% απορρίπτει τόσο τα κόμματα όσο και τα συνδικάτα (ΓΣΕΕ, 2000).

15. Η εν λόγω έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε από την εταιρεία V-PRC για λογαριασμό της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος (ΓΣΕΕ), με θέμα «Συνδικάτα και Εργασία», έγινε σε δύο φάσεις, στα χρονικά διαστήματα 3 Ιουνίου έως 3 Ιουλίου 2000 και 7 Δεκεμβρίου του 2000 έως 5 Ιανουαρίου 2001, σε δείγμα 2.340 ατόμων (μισθωτοί, απασχολούμενοι, άνεργοι) ηλικίας 18 ετών και άνω στο πολεοδομικό συγκρότημα της Πρωτεύουσας, στη Θεσσαλονίκη, την Πάτρα, το Ηράκλειο και το Βόλο.

υπόψη μας ότι η πλειονότητα των μισθωτών εργάζονται στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, των οποίων ο αριθμός είναι πολύ μεγάλος, αυτό δεν συμβάλλει στη συσπείρωση και τη συλλογικότητα της εργατικής τάξης, αλλά, αντίθετα, ευνοεί τον κατακερματισμό της και άρα δυσκολεύει την οργάνωση στα συνδικάτα. Άλλοι επιπρόσθετοι λόγοι είναι και οι ιδιαίτεροι δεσμοί που αναπτύσσονται ανάμεσα στους εργαζομένους και τον εργοδότη, που συχνά τυχαίνει να αυτοαπασχολείται, με συνέπεια να αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για την ανάπτυξη συλλογικής παρέμβασης, καθώς επίσης και εξαιτίας της νομοθεσίας, η οποία απαγορεύει τη σύσταση σωματείου σε επιχειρήσεις μικρού μεγέθους (Κουζής 1999). Κατά συνέπεια, *το μέγεθος της επιχείρησης αποτελεί έναν από τους καθοριστικούς παράγοντες για τη συνδικαλιστική ένταξη των μισθωτών.*

II. Η αρνητική γνώμη που έχουν σχηματίσει οι εργαζόμενοι για τη λειτουργία του συνδικαλιστικού κινήματος (28,8%) εξαιτίας της παραταξιοποίησης, της κομματικοποίησης, της οργανωτικής πολυδιάσπασης¹⁶ και της αδιαφορίας των συνδικάτων στα γενικότερα κοινωνικά προβλήματα των εργαζομένων, όπως το περιβάλλον¹⁷, το στεγαστικό, το

16. Όπως, επισημαίνει ο Γ. Κουζής (1999), η οργανωτική πολυδιάσπαση των ελληνικών συνδικάτων αποτελεί βασικό αρνητικό παράγοντα για την αποτελεσματική παρέμβασή τους. Αντίθετα, η πλειονότητα των ευρωπαϊκών συνδικάτων δομείται στη βάση οργανώσεων κλαδικού χαρακτήρα με αντίστοιχες επιτροπές ανά επιχείρηση, που στο σύνολό τους συγκροτούν τις εθνικές συνδικαλιστικές οργανώσεις. Για παράδειγμα, στη Γερμανία, με 10.000.000 συνδικαλισμένους, τα συνδικάτα διατηρούν 18 συνδικαλιστικές οργανώσεις στη βάση κλάδων οικονομικής δραστηριότητας. Μάλιστα στις 16/3/2001, δημιουργήθηκε στη Γερμανία το μεγαλύτερο κλαδικό συνδικάτο του κόσμου, το «Ενιαίο Συνδικάτο Υπηρεσιών» (Ver.di), από τη συγχώνευση πέντε επιμέρους κλαδικών συνδικάτων που εκπροσωπούν συνολικά 3 εκατ. εργαζομένους του δημόσιου τομέα, των μέσων μαζικής ενημέρωσης, του τραπεζικού κλάδου, των ταχυδρομείων και άλλων διοικητικών υπαλλήλων, με στόχο να ενισχύσει τη δύναμη, τη συνείδηση και το ρόλο των εργαζομένων (για περισσότερες πληροφορίες δες την εφημερίδα *Η Εποχή*, 18/3/2001, σσ. 16-17 και την *Ημερησία*, 19/3/2001). Επίσης, και στην Ελβετία ενοποιήθηκαν τρία συνδικάτα με σκοπό τη δημιουργία ενός μεγάλου συνδικάτου, του UNIA. Τα συνδικάτα που συμμετέχουν στην UNIA είναι το Συνδικάτο για τις Κατασκευές και τη Βιομηχανία (GBI), το Συνδικάτο στη Βιομηχανία και τις Υπηρεσίες (SMUV) και αυτό του Εμπορίου και των Μεταφορών (VHTL). Η συμφωνία για συγχώνευση εγκρίθηκε με συντριπτική πλειοψηφία από τους συνέδρους και των τριών συνδικάτων. Ο νέος οργανισμός έχει ως στόχο να υπάρξει ένα ισχυρό συνδικάτο για όλους, το οποίο θα δραστηριοποιείται σε 60 κλάδους του ευρύτερου ιδιωτικού τομέα (βιομηχανία, κατασκευές, μικρές επιχειρήσεις, υπηρεσίες). Ένα πολύ ενδιαφέρον παράδειγμα δράσης του νέου συνδικάτου ήταν η εκστρατεία για την οργάνωση των καθαριστών, κυρίως γυναικών από την Αφρική και τη Νότια Αμερική, σε ένα μεγάλο κτίριο, ονόματι Κάναρι Γουόρφ, που στεγάζονται τα γραφεία μεγάλων επιχειρήσεων και τραπεζών. Τα στοιχεία για το συνδικάτο UNIA αναφέρονται στο άρθρο του Κ. Καραλή, «UNIA: Ένα μεγάλο ελβετικό Συνδικάτο. Όταν δεν συγχωνεύονται μόνον οι επιχειρήσεις», *Η Εποχή*, 24/10/2004.

17. Επειδή «ο εργαζόμενος δεν είναι μόνο μισθωτός αλλά είναι και καταναλωτής, χρήστης ορισμένων χώρων, αποδέκτης ορισμένων ποιοτικών συνθηκών και ορισμένης ποιότητας ζωής» (Σχίζας 2001), αυτό σημαίνει ότι τα συνδικάτα δεν θα πρέπει να παραμένουν μόνο στις άμεσες οικονομικές διεκδικήσεις, αλλά να προχωρήσουν ακόμη πιο πέρα και να διαμορφώσουν αιτήματα

συγκοινωνιακό¹⁸, τα ναρκωτικά, η αλλοτρίωση, η καταστολή, η οικογένεια, η εκπαίδευση κ.ά. Προφανώς, όλα τα ζητήματα που απορρέουν από την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής έχουν σταθεροποιηθεί στις πρώτες θέσεις των προβλημάτων των μισθωτών, γεγονός το οποίο θα πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στη χάραξη της στρατηγικής των συνδικαλιστικών οργανώσεων, επειδή η πλειονότητα των μισθωτών πιστεύει πως η συνδικαλιστική ηγεσία δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες¹⁹. Ιδιαίτερα, η κρίση εμπιστοσύνης μεταξύ εργαζομένων και συνδικάτων, καθώς επίσης η δυσπιστία ή η επιφυλακτικότητα που δείχνουν απέναντι στη συνδικαλιστική ηγεσία και στον συνδικαλιστικό τους εκπρόσωπο, τη ΓΣΕΕ, προέρχονται όχι μόνο από τους συνδικαλισμένους, αλλά κυρίως από τους μη συνδικαλισμένους μισθωτούς και ειδικότερα από την εργαζόμενη νεολαία, η οποία αμφισβητεί τον τρόπο λειτουργίας των συνδικάτων²⁰. Επί πλέον, η ενσωμάτωση των συνδικάτων στους κομματικούς και κρατικούς μηχανισμούς αφαίρεσε τη ζωντάνια και τον ενθουσιασμό για συμμετοχή στις εργατικές κινητοποιήσεις²¹. Τέλος, η μερίδα των εργα-

όχι μόνο για το εργασιακό αλλά και για το ευρύτερο περιβάλλον, για το περιεχόμενο της ανάπτυξης και την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών, οι οποίες σε καμιά περίπτωση δεν θα πρέπει να είναι εχθρικές με το περιβάλλον. Με λίγα λόγια, να γίνουν «Πράσινα Συνδικάτα», όπως πάλι εύστοχα σημειώνει ο Γ. Σχίζας.

18. Σύμφωνα με έρευνα της Διεθνούς Ομοσπονδίας για τον Έλεγχο του Άγχους (ISMA), τα δεκάδες εκατομμύρια των εργαζομένων που μπλέκουν κάθε μέρα στους δρόμους των μεγαλουπόλεων για να πάνε στη δουλειά τους, υποφέρουν από έντονο στρες, πολύ περισσότερο από τα μέλη των ειδικών σωμάτων της αστυνομίας την ώρα της σύγκρουσης με διαδηλωτές, αλλά και από τους πιλότους της πολεμικής αεροπορίας την ώρα της μάχης. Επίσης, όπως προέκυψε από την έρευνα, η κίνηση στους δρόμους βλάπτει τη διανοητική και ψυχική υγεία των εργαζομένων. Κατά μέσο όρο οι εργαζόμενοι χρειάζονται 45 με 60 λεπτά για να πάνε στις δουλειές τους. Κατά το διάστημα αυτό ο εγκέφαλος λειτουργεί ελάχιστα. Τα στοιχεία αναφέρονται σε άρθρο του Α. Κόντη, «Το άγχος στην κίνηση, χειρότερο από την αγωνία των πιλότων στη μάχη!», *Ημερησία*, 1/12/2004.

19. Παρ' όλ' αυτά, το 54,5% θεωρεί «απαραίτητο» και «αναγκαίο» στο άμεσο μέλλον τη δημιουργία σωματείου, το 48,4% θεωρεί μια τέτοια εξέλιξη αποτελεσματική, ενώ οι απόψεις διχάζονται αν μια τέτοια κίνηση είναι «ρεαλιστική-εφικτή» (39,5% των μισθωτών εκτιμούν ότι η δημιουργία σωματείου στο χώρο εργασίας τους είναι κάτι το ρεαλιστικό-εφικτό, ενώ το 33,1% έχει αντίθετη άποψη).

20. Η συνδικαλιστική ένταξη των νέων μισθωτών ηλικίας 16-24 ετών είναι πολύ χαμηλή (10,6%) σχετικά με τις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες, όπου το ποσοστό είναι υψηλότερο (Κατσορίδας 1998γ).

21. Η συμμετοχή πολλών ανώτερων συνδικαλιστικών στελεχών στις πάνω από 400 επιτροπές και στα δεκάδες διοικητικά συμβούλια τραπεζών, θυγατρικών, ΔΕΚΟ και άλλων οργανισμών διαμορφώνουν μια ιδιαίτερη ομάδα αποσπασμένη από τις ανάγκες της εργατικής τάξης και ενσωματωμένη στους κρατικούς μηχανισμούς διαχείρισης. Για παράδειγμα, στη ΔΕΗ οι εκπρόσωποι των συνδικάτων αμείβονταν με το ποσό των 5 ευρώ για την εξέταση κάθε αίτησης υποψηφίου προς πρόσληψη στην επιχείρηση (τα στοιχεία προέρχονται από το άρθρο των Χριστίνας Κοψίνη και Γ. Κιμπουρόπουλου, «Όταν ο συνδικαλισμός γίνεται εξουσία», *Η Καθημερινή*, 2/2/2003). Τα απλά μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της ΟΜΕ-ΟΤΕ εισέπρατταν ως αποζημίωση 150.000 δραχμές το μήνα, ενώ ο πρόεδρος και ο γραμματέας 200.000 δρχ. Επίσης, συνδικαλιστές της ΠΟΣΠ-ΕΡΤ έχουν περάσει διάταξη με βάση την οποία πληρώνονται με μισθό διευθυντή (τα στοιχεία

ζομένων, η οποία στέκεται σήμερα *επιφυλακτικά* απέναντι στα συνδικάτα και που είναι η μεγαλύτερη συγκριτικά με αυτούς που δείχνουν *εμπιστοσύνη* στα συνδικάτα και σ' αυτούς που *δυσπιστούν* συνολικά σ' αυτά²², αποτελεί και τον *κρίσιμο χώρο* για μια ευνοϊκότερη αλλαγή στις σχέσεις εμπιστοσύνης.

III. *Η έλλειψη χρόνου*, που οφείλεται στις υπερωρίες ή στην εργασία κατά τις Κυριακές ή αργίες κ.λπ. Ως προς τον κλάδο απασχόλησης, αυτοί που εργάζονται τις περισσότερες ώρες την εβδομάδα είναι οι εργαζόμενοι στις επικοινωνίες - μεταφορές - αποθηκεύσεις (48 ώρες την εβδομάδα και ακολουθούν οι εργαζόμενοι στα ορυχεία - λατομεία - μεταλλεία και στο εμπόριο (44,3 ώρες), στη βιομηχανία-βιοτεχνία (44,1 ώρες) και στην οικοδομή (42,1 ώρες). Επίσης, περίπου ένας στους δύο εργάζεται τα Σαββατοκύριακα. Επί πλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι η έλλειψη χρόνου είναι μεγαλύτερη στις γυναίκες έναντι των ανδρών, γεγονός το οποίο φανερώνει ότι τα οικογενειακά καθήκοντα (ο «καταμερισμός εργασίας» μέσα στην οικογένεια) είναι ένας σημαντικός παράγοντας που δεν επιτρέπει στις γυναίκες να ασχοληθούν με τα κοινά. Έτσι, η έλλειψη χρόνου είναι ένας από τους βασικότερους παράγοντες που ωθεί τη συντριπτική πλειονότητα των εργαζομένων (95%) να ζητά την εφαρμογή της μείωσης των ωρών εργασίας στις 35 ώρες την εβδομάδα (χωρίς μείωση των αποδοχών), ενώ ένα επίσης υψηλό ποσοστό εργαζομένων (81,7%) εκτιμά ότι η εφαρμογή του εν λόγω μέτρου θα επιτρέψει να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας και να μειωθεί η ανεργία.

Ως επιπρόσθετους λόγους της απομάκρυνσης των εργαζομένων από τα συνδικάτα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τους εξής (Κατσορίδας 1998α):

αναφέρονται στο *Πριν*, 28/4/2002, σελ. 7). Οι συνδικαλιστές που αποτελούν το Δ.Σ. του Πανελλήνιου Συλλόγου Υπαλλήλων Προσωπικού ΟΤΕ αποφάσισαν ότι ο πρόεδρος του Δ.Σ. θα παίρνει μισθό και από το σωματείο όσο το επίδομα ευθύνης διευθυντή του ΟΤΕ. Ο γενικός γραμματέας θα παίρνει μισθό όσο το επίδομα ευθύνης του υποδιευθυντή κ.ο.κ. Επίσης, αποφάσισαν να παίρνουν τα μέλη του Δ.Σ. για κάθε συνεδρίαση 50.000 δρχ., καθώς επίσης πρόσθετες αμοιβές σε όσους παίρνουν μέρος σε περιφερειακές συσκέψεις, συμβούλια, ημερίδες που οργανώνει ο ΟΤΕ κ.λπ. Και όλα αυτά πέραν του μισθού τους. Στις 30/7/1997 υπογράφηκε ανάμεσα στην ΟΤΟΕ και την Ένωση Ελληνικών Τραπεζών μια σύμβαση, η οποία περιλαμβάνει προαγωγές συνδικαλιστών κατ' επιλογήν, δημιουργία μη οργανικών θέσεων που να τις καλύπτουν οι προαγόμενοι συνδικαλιστές μέχρι του βαθμού κι αυτού ακόμη του διευθυντή, επιδόματα ευθύνης, καθώς επίσης συντάξεις σε βαθμό διευθυντή, υποδιευθυντή κ.λπ. (τα εν λόγω στοιχεία αναφέρονται στο συνδικαλιστικό έντυπο *Οδός Ευπόλιδος*, Φλεβάρης-Απρίλης 2002, σελ. 4-5). Μάλιστα, σε περιπτώσεις όπως ο δημόσιος και ο ευρύτερος δημόσιος τομέας (ΔΕΚΟ), όπου ο συνδικαλισμός φαίνεται να είναι μαζικός και οι εκπρόσωποι των εργαζομένων να είναι δημοκρατικά εκλεγμένοι, ουσιαστικά στηρίζεται σε ένα πλέγμα εξυπηρετήσεων, υπερωριών, προσλήψεων, αποσπάσεων, μεταθέσεων, προαγωγών, δανείων κ.ο.κ., που προωθούνται κατά κύριο λόγο από τις παρατάξεις του κρατικού και εργοδοτικού συνδικαλισμού (Για περισσότερα βλ. το άρθρο του Σ. Φασάκη με τίτλο: «Πρώτη δύναμη τα αφεντικά στο συνέδριο της ΟΜΕ-ΟΤΕ», *Πριν*, 21/6/1998.)

22. Το φαινόμενο της μη συμμετοχής έχει να κάνει και με μια φυσική κόπωση των εργαζομένων από μορφές διεκδικήσεων και κινητοποιήσεων, οι οποίες όχι μόνο δεν έχουν καμιά συνέχεια, αλλά έχουν αποδειχτεί και αναποτελεσματικές.

- *Τις αλλαγές στην οικονομία και στη σύνθεση του εργατικού δυναμικού κατά κλάδο, επάγγελμα και επιχείρηση που αποδυναμώνουν ουσιαστικά την παλιά οικονομική ενότητα των εργαζομένων, καθώς στην επιφάνεια αναδύονται οι διαιρέσεις, ο κατακερματισμός, η πολυδιάσπαση και η εξατομίκευση των συνθηκών ζωής και εργασίας. Έτσι, η καπιταλιστική αναδιάρθρωση, με τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, την αναδόμηση της παραγωγής και την ελαστικοποίηση των όρων εργασίας, ωθεί μεγάλα τμήματα των εργαζομένων εκτός των συνδικαλιστικών οργανώσεων εξαιτίας του φόβου που αισθάνονται ότι η συμμετοχή τους σ' αυτές θα τους δημιουργήσει επιπρόσθετα προβλήματα. Η στρατηγική αυτή, η οποία είναι συνυφασμένη με τη νεοφιλελεύθερη πολιτική, συμβαδίζει άρρηκτα με την προσπάθεια συντριβής των εργατικών αντιστάσεων και των συνδικάτων.*
- *Την υποχώρηση της απασχόλησης στη μεταποίηση και στις χειρωνακτικές δραστηριότητες. Πράγματι, η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία υποκαθιστά την εργασία από λειτουργίες των μηχανών, μειώνει τον αριθμό των ανειδίκευτων εργατών και αλλάζει τις παραδοσιακές μορφές οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας, με συνέπεια την εξασθένηση της δύναμης του συνδικαλιστικού κινήματος εξαιτίας των επιπτώσεων της νέας τεχνολογίας στην ανεργία και τις εργασιακές σχέσεις.*
- *Τους διαχωρισμούς και τις διαστρωματώσεις στο εσωτερικό της εργατικής τάξης, που εντείνονται εξαιτίας της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, δημιουργώντας δυσκολίες και αντιφάσεις στη συμπεριφορά της, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι δυσκολεύει η προοπτική της ενοποίησης, πολιτικοποίησης και οργάνωσης του αγώνα της. Οι κρατούντες, γνωρίζοντας όλες αυτές τις αντιθέσεις, δεν λαμβάνουν, σε αρκετές περιπτώσεις, σοβαρά υπόψη τις προτάσεις των συνδικάτων, διότι θεωρούν πως οι αντιδράσεις τους δεν θα έχουν κανένα αντίκρισμα. Η κοινωνική αλληλεγγύη, ενώ αποτελούσε σημαντικό γνώρισμα της μεταπολεμικής, αλλά και της μεταπολιτευτικής, Ελλάδας, έχει μετατραπεί σε γενικευμένη αδιαφορία και στον «πόλεμο όλων εναντίον όλων»²³. Είναι μια αίσθηση, η οποία λειτουργεί αρνητικά στη συνείδηση του κόσμου της εργασίας, επειδή μπορεί να ανατρέψει κοινωνικές συμμαχίες στην ελληνική κοινωνία, απομακρύνοντας τον έναν από τον άλλο τους κοινωνικούς συμμάχους. Το εν λόγω στοιχείο, ίσως, είναι η πρώτη φορά που εντοπίζεται κατά τη μεταπολεμική περίοδο, το οποίο, εάν επιβεβαιωθεί και στο μέλλον, θα επηρεάσει σημαντικά το σύνολο των αντιπροσωπευτικών κοινωνικών οργανώσεων, αλλά και το υφιστάμενο κομματικό σύστημα (ΓΣΣΕ, 1995).*
- *Την ανάπτυξη της απασχόλησης στον λεγόμενο τριτογενή τομέα της οικονομίας,*

23. Όμως, εκτός της επιδίωξης από τους κρατούντες να φέρουν τη μια κατηγορία εργαζομένων σε αντιπαράθεση με την άλλη, η αντιπαλότητα αυτή μεταφέρεται και μέσα στους ίδιους τους εργασιακούς χώρους, όπου οι εργαζόμενοι σε αρκετές περιπτώσεις εχθρεύονται και ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλον ή ο καθένας κοιτάει πώς να «βουλευτεί» και ενδεχομένως να «λύσει» το ατομικό του πρόβλημα όχι συλλογικά, αλλά μόνος μέσω της λεγόμενης «πλαγίας οδού».

όπου ο βαθμός συνδικαλισμού διαφοροποιείται αισθητά, ιδιαίτερα μεταξύ ιδιωτικού και ευρύτερου δημόσιου τομέα. Συγκεκριμένα, η συνδικαλιστική πυκνότητα στον ευρύτερο δημόσιο τομέα έχει σαφή προβάδισμα έναντι του ιδιωτικού, του οποίου ο συνδικαλισμός κυμαίνεται σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα. Όμως, τα υψηλότερα ποσοστά συνδικαλιστικής πυκνότητας στο δημόσιο τομέα οφείλονται στους ευνοϊκότερους όρους εργασιακών σχέσεων λόγω της μονιμότητας της απασχόλησης, γεγονός το οποίο σε πολλές περιπτώσεις γεννά στάσεις και συμπεριφορές που δημιουργούν διαχωριστικές γραμμές²⁴.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι οι αλλαγές και οι ανατροπές στην οικονομία, τις κοινωνικές και ταξικές δομές, τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης των ανθρώπων, αλλά και τους πολιτικούς και ιδεολογικούς συσχετισμούς των δυνάμεων είναι τα σημαντικότερα στοιχεία των προαναφερθέντων μετατροπών.

5. Συμπεράσματα

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη όλα τα προηγούμενα, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο αντίκτυπος των φαινομένων αυτών στις δομές, τη σύνθεση και την αποτελεσματικότητα της δράσης των συνδικάτων είναι ισχυρός, και ιδιαίτερα στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, ο οποίος είναι περισσότερο εκτεθειμένος στον ανταγωνισμό. Εξάλλου δεν είναι τυχαίο ότι πρώτα στη βιομηχανία συκοφαντήθηκε και χτυπήθηκε το εργατικό κίνημα και ιδιαίτερα η εργατική τάξη των λεγόμενων «προβληματικών» επιχειρήσεων.

Η επιβίωση των συνδικάτων στις βιομηχανικές κοινωνίες θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητά τους να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα και ιδιαίτερα να προσελκύσουν τα τμήματα των εργαζομένων που παραμένουν ακόμη έξω από τις δομές του οργανωμένου συνδικαλιστικού κινήματος, όπως οι νέες κατηγορίες υπαλλήλων και τεχνικών, ιδιαίτερα στον τομέα των υπηρεσιών, οι αλλοδαποί εργαζόμενοι, η νέα γενιά των εργαζομένων, οι γυναίκες, καθώς επίσης ο μεγάλος αριθμός των ανέργων και των επισφαλώς απασχολούμενων, για τους οποίους θα πρέπει να υπάρξουν τρόποι συλλογικής εκπροσώπησης (Σπυρόπουλος 1999, Κατσορίδας 1998β)²⁵.

24. Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Γ. Τουτζιαράκης (1997), όταν η πλειονότητα ή μεγάλο μέρος των μελών των συνδικάτων δεν εκτίθεται στους κινδύνους της αγοράς εργασίας, όπως οι εργαζόμενοι στο δημόσιο τομέα, «είναι δύσκολη η αλληλεγγύη έναντι όσων είναι εκτεθειμένοι και ακόμη πιο δύσκολη έναντι όσων έχουν αποκλειστεί από την αγορά εργασίας ή όσων διατρέχουν σχεδόν αποκλειστικά τον κίνδυνο να καταλαμβάνουν μόνιμα τις χειρότερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας, τις πλέον επισφαλείς, τις εργασίες με τους μεγαλύτερους κινδύνους που παρέχουν ελάχιστες πιθανότητες ανέλιξης».

25. Χαρακτηριστικό είναι ότι μεταξύ των ανέργων και των αλλοδαπών κυριαρχεί η τάση, η οποία θεωρεί ως «απαραίτητο» και «αποτελεσματικό» τη δημιουργία στο άμεσο μέλλον σωματείου. Συγκεκριμένα, το 65,9% των ανέργων και 76,2% των αλλοδαπών θεωρούν «απαραίτητη» τη δημιουργία σωματείου, ενώ το 54,1% και το 57,1% αντίστοιχα χαρακτηρίζουν μια τέτοια κίνηση «αποτελεσματική» (ΓΣΕΕ, 2000).

Γενικά, οι λύσεις που θα δοθούν θα εξαρτηθούν σε μεγάλο βαθμό από τη διάθεσή τους να αφουγκραστούν περισσότερο τα αιτήματα και τις ανάγκες των εργαζομένων, να έχουν πιο έντονη παρουσία στο χώρο της επιχείρησης και ασφαλώς να ενισχύσουν την εικόνα των συνδικάτων. Αυτό με τη σειρά του προϋποθέτει τη *συγκρότηση ενός εναλλακτικού συνδικαλιστικού προγράμματος* που θα ενοποιεί τις διάσπαρτες εργατικές αντιστάσεις σε συνδυασμό και συνεργασία με τα άλλα κοινωνικά κινήματα²⁶. Που θα ενοποιεί τους εργαζομένους στη μαύρη αγορά εργασίας, τους ανέργους και τους μετανάστες με τους εργαζομένους που ακόμη έχουν εργασία. Που θα βασίζεται στην εργατική αλληλεγγύη, την άμεση δημοκρατία και την ενεργό συμμετοχή των εργαζομένων στις αποφάσεις.

Επομένως, το συνδικαλιστικό κίνημα θα πρέπει να διεκδικεί όχι μόνο γι' αυτούς που εργάζονται, αλλά και γι' αυτούς που προσπαθούν για πρώτη φορά να μπουν στην αγορά εργασίας (π.χ. νέους), γι' αυτούς που για μεγάλο χρονικό διάστημα βρίσκονται εκτός της παραγωγής (άνεργους), όπως επίσης και γι' αυτούς που εργάζονται στις άτυπες μορφές απασχόλησης και στη μαύρη αγορά εργασίας (π.χ. νέους, γυναίκες, μετανάστες κ.λπ.).

Τέλος, στην εποχή της διεθνοποίησης των οικονομιών απαιτείται και οι δραστηριότητες του συνδικαλιστικού κινήματος να είναι *διεθνιστικές* και να έχουν τα χαρακτηριστικά ενός *μαζικού κοινωνικού κινήματος*, ανοιχτού σε όλους τους εργαζομένους, χωρίς καμιά διάκριση και κανένα αποκλεισμό. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι θα πρέπει «... να κάνουμε το σωματείο όχημα μέσω του οποίου τα μέλη του όχι μόνο να ασχοληθούν με τα υπό διαπραγμάτευση αιτήματά τους, αλλά να καθοδηγήσουν ενεργητικά την πάλη για οτιδήποτε επηρεάζει τους εργαζόμενους... Ο κινηματικός συνδικαλισμός περιλαμβάνει τη διαμόρφωση των υπό διαπραγμάτευση αιτημάτων, του φάσματος των δραστηριοτήτων του σωματείου, την προσέγγιση των ζητημάτων της αλλαγής και, πάνω απ' όλα, την αίσθηση αυτή της δέσμευσης με ένα ευρύτερο κίνημα που μπορεί να υφίσταται ήττες, δεν μπορεί όμως να καταστραφεί. Με λίγα λόγια, πρόκειται για ένα αυτόνομο συνδικαλιστικό κίνημα ενεργών αυτόνομων πολιτικών υποκειμένων που συνδέονται με τους αντίστοιχους συναδέλφους τους των άλλων εθνών σε ένα διεθνιστικό κίνημα» (Τσακίρης 1998).

26. Ένα τέτοιο πρόγραμμα όχι μόνο υπάρχει, αλλά μέχρι τώρα πολύ λίγο απασχολεί τα συνδικάτα, την Αριστερά και τις κοινωνικές οργανώσεις (οικολογικές, αντιρατσιστικές κ.λπ.). Αντίθετα, η ενασχόληση με τη διατύπωση ενός εναλλακτικού, πειστικού και υλοποιήσιμου προγράμματος που να εξασφαλίζει την πλήρη απασχόληση, την κοινωνική προστασία, την ποιότητα ζωής και τον εργατικό έλεγχο σε θέματα που σχετίζονται με την παραγωγική διαδικασία και την προστασία του περιβάλλοντος, δεν είναι απλώς και μόνο απόλυτα ρεαλιστική, αλλά ταυτόχρονα εμπεριέχει τη δυνατότητα να κινητοποιήσει χιλιάδες εργαζομένους και να τροποποιήσει τους συσχετισμούς δύναμης δραστικά υπέρ των δυνάμεων της εργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γαλανόπουλος, Μ. (2005), «Οι μετανάστες στηρίζουν τα ασφαλιστικά ταμεία», *Η Αυγή*, 16 Φεβρουαρίου.
- Γκίβαλος, Μ. (1999), «Μαζικότητα - ρόλος - ισχύς των συνδικάτων», από το βιβλίο της V-PRC με τίτλο *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 1999-2000*, εκδ. «Νέα Σύνορα»-Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.
- Γραμματικός Ν., Κατσορίδας Δ., Κολλιάς Γ. (2000), «Οι επιπτώσεις της "παγκοσμιοποίησης" στο κόσμο της εργασίας», περιοδικό *Ενημέρωση* (έκδ. του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ), Ιούλιος-Αύγουστος, τεύχ. 61-62.
- ΓΣΕΕ (1995), *Μισθωτοί εργαζόμενοι και Συνδικάτα στην Ελλάδα*, Αθήνα. Πραγματοποιήθηκε από την εταιρεία-VPRC, το χρονικό διάστημα 23 Ιανουαρίου - 13 Φεβρουαρίου, για λογαριασμό της ΓΣΕΕ.
- ΓΣΕΕ (2000), *Συνδικάτα και Εργασία*, Αθήνα. Πραγματοποιήθηκε από την εταιρεία V-PRC, το χρονικό διάστημα Ιούνιος - Δεκέμβριος, για λογαριασμό της ΓΣΕΕ.
- ΔΗΜΕΛ, *Ο σύγχρονος Έλληνας εργαζόμενος*. Έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό της ΓΣΕΕ, το χρονικό διάστημα Δεκέμβριος 1989 - Ιανουάριος 1990.
- Δανδόλου, Ναταλία (2001), «Υπερ-συνδικάτο, με 3 εκατ. μέλη, ιδρύθηκε στη Γερμανία», *Ημερησία*, 19 Μαρτίου.
- ΕΣΥΕ, *Έρευνες Εργατικού Δυναμικού*.
- Ευρωπαϊκό Δελτίο Πληροφοριών Συνδικαλιστικών Οργανώσεων Εργαζομένων*, τεύχος 3, 1998.
- Ιωακείμογλου, Η. (1993), «Αντίπαλοι και συνομιλητές», *Κέρδος*, 21 Οκτωβρίου.
- Καβουνίδη, Τζένη (2002), *Χαρακτηριστικά μεταναστών: το ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Κατσορίδας, Δ. (1998α), *Νέες τεχνολογίες και απασχόληση. Οι αλλαγές στην παραγωγική και εργασιακή διαδικασία*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.
- Κατσορίδας, Δ. (1998β), «Αιτίες και συνέπειες της ανεργίας και η ανάγκη δημιουργίας κινήματος ανέργων». Από το συλλογικό τόμο με τίτλο: *ΑΝΕΡΓΙΑ. Μύθοι και πραγματικότητα*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.
- Κατσορίδας, Δ. (1998γ), «Εργαζόμενη νεολαία: Στον αστερισμό της κρίσης». Εισήγηση στη Διεθνή Συνδιάσκεψη που διοργάνωσε η Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού «Νίκος Πουλαντζάς», στο διάστημα 17-18 Σεπτεμβρίου 1998, στη Θεσσαλονίκη, με γενικό τίτλο *Από την ανεργία στο νεο-ναζισμό; Συνθήκες ζωής και συστήματα προσανατολισμού των νέων στην Ευρώπη*.
- Κατσορίδας, Δ. (2003), «Μεταβολές στην ταξική δομή: Η σύνθεση της εργατικής τάξης στην Ελλάδα». Εισήγηση στο 9ο Επιστημονικό Συνέδριο του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα με θέμα, *Κοινωνική Αλλαγή στη Σύγχρονη Ελλάδα (1980-2001)*, στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, την περίοδο 9-12 Απριλίου 2003. Έχει δημοσιευτεί στον ανάλογο τόμο.
- Κουζής, Γ. (1999), «Το συνδικαλιστικό κίνημα και οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη», από το συλλογικό τόμο με τίτλο *Η Μεταρρύθμιση του Κράτους Πρόνοιας* (επιμ. Θ. Σακελλαρόπουλος), εκδ. Κριτική, Αθήνα.
- Κρητικίδης, Γ. (2004), «Η μετανάστευση στην Ελλάδα», περιοδικό *Ενημέρωση*, Μάρτιος, τεύχ. 104.
- Μέγας, Χ. (1999), «Η πράσινη κάρτα στο μικροσκόπιο;», περιοδικό *Έκφραση*, Μάρτιος, τεύχ. 12.
- Παλαιολόγος, Ν. (2002), «Από την παράδοση... στην ανάγκη για μεταρρύθμιση: Κριτικές σκέψεις

πάνω στη δομή και τη λειτουργία του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος», στο συλλογικό τόμο *ΕΡΓΑΣΙΑ 2002*, του Ινστιτούτου Αστικού Περιβάλλοντος και Ανθρώπινου Δυναμικού του Παντείου Πανεπιστημίου

Σπυρόπουλος, Γ. (1999), «Ο συνδικαλισμός στη δίνη των αλλαγών», περιοδικό *Επιθεώρησης Εργατικού Δικαίου*, 15 Ιανουαρίου, τεύχ. 2 (1386).

Σχίζας, Γ. (2001), «Πράσινα Συνδικάτα», *Η Αυγή*, 6 Ιουνίου.

Τουτζιαράκης, Γ. (1997), «Κρίση των συνδικάτων: Οργανώσεις καθολικής αλληλεγγύης ή λειτουργικό εξάρτημα της κοινωνίας των 2/3;», στο συλλογικό τόμο με τίτλο: *Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα στο τέλος του 20ού αιώνα* (επιμ. Κούλα Κασσιμάτη), εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

Τσακίρης, Θ. (1998), «Ισχυρές ενδείξεις ανάπτυξης διεθνώς», *Η Εποχή*, 4 Ιανουαρίου.

Τσακίρης, Θ. (2005), «Συνδικάτα και εργασιακές σχέσεις. Από την κρίση στην αποσυνδικαλιστικοποίηση», στο συλλογικό τόμο με τίτλο *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2004. Εκλογές, κόμματα, ομάδες συμφερόντων. Χώρος και κοινωνία* (επιμ. Χριστόφορος Βερναρδάκης), εκδ. Σαββάλας.